

לע"נ מו"ז הגאון הגדול ר' אהרן הלוי סולוביצקי זצ"ל שעלה שמימה בעש"ק חוהמ"ס תשס"ב. אין מלים לתאר גדלותו בתורה, אהבתו לעם ישראל וארץ ישראל ודבקו והתמסרותו להשי"ת ומצוותיו. מאמר זה הוא הרחבה בנדון שדנתי בו פעם לפני מו"ז זצ"ל ונהנה אז מהדברים. ואני תפילה שדמות דיוקנו של מו"ז זצ"ל תעמוד לנו לחזקנו תמיד באהבת ה' וביראתו, בלימוד תורתו ובהליכה בדרכיו. תנצב"ה.

בדין אין המסובין רשאים לאכול עד שיטעום הבוצע

איתא במס' ברכות (מז.), "אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אין המסובין רשאים לאכול כלום עד שיטעום הבוצע." וכך נפסק להלכה בשו"ע או"ח (קסז:טו). ולכאורה יש לחקור בדין זה דמצד אחד יש לפרש שהוא רק מפני כבוד ודרך ארץ שאין לאכול קודם הבוצע שהוא מן הסתם הגדול שבכולן או הבעה"ב [1] ולפי"ז יכול הבוצע אם ירצה למחול על כבודו להתיר למסובין לאכול קודם שיטעום הוא. אבל מצד שני יש לפרש שדין זה הוא איסור גמור מדיני הלכות ברכות וא"כ אין הבוצע יכול למחול שהרי אין בידו להתיר להמסובין לעבור על איסור שאינו תלוי בדעתו ובכבודו.

ועיי"ש בהמשך לשון הגמרא, "ת"ר שנים ממתנין זה לזה בקערה שלשה אין ממתנין. הבוצע הוא פושט ידו תחלה ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול הימנו הרשות בידו." ולכאורה היה אפשר לפרש דין הברייתא "הבוצע הוא פושט ידו תחלה" דאיירי בפרוסת המוציא שברך עליו, וא"כ הברייתא מחדשת לנו אותו הדין שחידש רב שהבוצע טועם קודם המסובין, ומובן היטב שהגמרא הביאה ברייתא זאת כסיוע לדברי רב. ומבואר להדיא בברייתא דמהני מחילה וא"כ מוכח דדין זה הוא מדיני דרך ארץ.

אבל אפשר להבין דין הברייתא באופן אחר [2], והוא שמדובר באכילה שבתוך הסעודה לאחר שכבר טעמו כולם מפרוסת המוציא ורוצים להתחיל באכילה מהקערה, בזה אמרו הבוצע פושט ידו תחלה ודוקא בזה הוא דמהני מחילה, אבל דינו של רב דאיירי בפרוסת המוציא אפשר שהוא דין בהלכות ברכות ולעולם לא מהני ביה מחילה. וקצת היה נראה לפרש כן מהברייתא עצמה שהרי דין הראשון שבברייתא "שנים ממתנין זה לזה בקערה" פשוט דאיירי באכילה באמצע הסעודה וכדאיפסק להלכה בשו"ע (או"ח קע:ב), "שכשהאחד מסלק ידו מן הקערה לשתות חבירו מפסיק מלאכול עד שיגמור השתיה", וא"כ מסתבר דגם דין השני שבברייתא "הבוצע הוא פושט ידו תחלה" איירי באמצע הסעודה כשאוכלין מהקערה ולא בפרוסת המוציא.

ולפי"ז היה ניחא ג"כ מה שלא אמרו בגמרא תניא כוותיה דרב אלא הביאו הברייתא בסתם בלשון תנו רבנן. שהרי ברייתא זו לא איירי בדינו של רב בכלל אלא הוא עוסק בדיני ומנהגי הסעודה כולה. וא"כ אין לנו ראייה אי מהני מחילה בדינו של רב או לא. ולכאורה נראה ששאלה זו נחלקו בה הראשונים כפי שיבואר.

עיינ במאירי שהביא דין זה, וז"ל, מי שברך המוציא הוא ראוי לטעום תחלה קודם האחרים ואם רצה לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו, עכ"ל. ממש"כ "הוא ראוי לטעום תחלה" ולא כתב כלשון הגמ' "אין המסובין רשאים" ולא כתבו בלשון איסור, מוכח דס"ל שאין זה איסור גמור מדינא אלא דין מדיני דרך ארץ, וממילא ניחא שכתב שיכול לחלוק כבוד לרבו וכו' דמהני מחילה בזה. ומשמע שהמאירי פירש דין הברייתא דאיירי בפרוסת המוציא ובה אמרו דיכול למחול.

וכן מהרמב"ם נראה להוכיח שטעם הדין הוא משום כבוד הבוצע ודרך ארץ שהרי בריש פ"ז מהל' ברכות ה"א כתב "מנהגות רבות נהגו חכמי ישראל בסעודה וכולן דרך ארץ ואלו הן... ושם בהלכה ה' הביא דין דידן, וז"ל,

הבוצע נותן פרוסה לפני כל אחד ואחד והאחר נוטל בידו ואין הבוצע נותן ביד האוכל אלא אם כן היה אבל והבוצע הוא פושט ידיו תחלה ואוכל ואין המסובין רשאים לטעום עד שיטעום המברך ואין הבוצע רשאי לטעום עד שיכלה אמן מפי רוב המסובין ואם רצה הבוצע לחלוק כבוד לרבו או למי שהוא גדול ממנו בחכמה ויניחנו לפשוט ידו קודם לו הרשות בידו.

וממה שהביא הרמב"ם דינו של רב (פ"ז) שעוסק כולו במנהגות של דרך ארץ וכמש"כ שם בה"א, משמע דס"ל כמש"כ המאירי שדין זה הוי ג"כ מדיני דרך ארץ.

אמנם אפשר לדחות ראייה זאת [3] שהרי בהלכה ה' הביא הרמב"ם הדין שאין הבוצע רשאי לטעום עד שיכלה

אמן מפי רוב המסובין, ובפשטות דין זה הוי איסור מדינא ולא רק מדיני דרך ארץ וכמו שפירש רש"י שם בגמ' (ברכות מז. ד"ה עד), וז"ל, "... דאף עניית אמן מן הברכה היא ואמרי' בפרק כיצד מברכין (דף לט:): צריך שתכלה ברכה קודם בציעה." אלמא שאיסור זה דין גמור הוא בהלכות ברכות. וכן מוכח מהמאירי הנ"ל שהביא דינו של רב בלשון "מי שברך המוציא הוא ראוי לטעום תחלה" ושוב כתב דין זה, וז"ל, ובוצע עצמו אין רשאי לטעום עד שיענו רובם אמן, עכ"ל. ומדשינה לשונו וכתב "הוא ראוי" בדין הראשון ושוב כתב "אין רשאי" בדין השני משמע דסובר שהדין השני הוא איסור גמור שהרי בגמרא השתמשו בלשון רשאי בשני הדינים ("אין המסובין רשאי"/"אין הבוצע רשאי") וא"כ למה דייק המאירי לחלק בלשונו בין שני הדינים? אלא ע"כ כמש"כ שהדין הראשון טעמו משום דרך ארץ והדין השני איסור גמור מדינא. על כל פנים חזינן מהנ"ל שדין זה שאין הבוצע רשאי לטעום עד שיכלה אמן וכו' הוא איסור גמור וא"כ מכיון שהרמב"ם הביאו בפרק ז' ע"כ א"א לומר שכל הדינים בפרק ז' הם מטעם דרך ארץ (ואולי רק רובם, ולא כולם) וממילא גם בנוגע לדינו של רב ליכא להוכיח מזה מידי.

אמנם עדיין יש להביא ראיה מסידור דבריו של הרמב"ם דס"ל כמש"כ המאירי שדינו של רב משום דרך ארץ הוא. שהרי בהלכות ב', ג', ד', הרמב"ם מדבר בהלכות שנוגעות להבוצע את הפת. ובתחלת הלכה ה' כתב וז"ל, הבוצע נותן פרוסה לפני כל אחד ואחד ... והבוצע הוא פושט ידיו תחלה ואוכל ואין המסובין רשאי לטעום עד שיטעום המברך וכו', עכ"ל. ומדפתח בדין נתינת פרוסה לכל אחד ואחד מוכח שהלכה זו מדברת בפרוסת המוציא, ועל זה הביא דין הברייתא "והבוצע הוא פושט ידיו תחלה" ורק אחרי זה הביא דינו של רב דאיירי בפרוסת המוציא. וא"כ ברור שגם דין הברייתא איירי בפרוסת המוציא [4] ובזה אמרו דמהני מחילה וכמש"כ הרמב"ם בסוף הלכה ה' וא"כ לכאורה טעם הדין משום דרך ארץ בעלמא וכמש"כ המאירי. ולפי"ז אתי שפיר מה שהחליף הרמב"ם סדר הדינים של הברייתא. שהרי דין הראשון של הברייתא "שנים ממתנין זה לזה בקערה" כתבו הרמב"ם בהלכה ו' אבל דין השני של הברייתא הנ"ל (הבוצע פושט ידיו תחלה ואוכל) כתבו הרמב"ם לעיל מיניה בהלכה ה', ולמה לא כתבם הרמב"ם כסדר הברייתא? וע"כ כמש"כ שדין השני של הברייתא איירי בפרוסת המוציא ולכן כתבו הרמב"ם בהלכה ה' שמדבר בהלכות פרוסת המוציא, משא"כ דין הראשון של הברייתא איירי בסעודה עצמה כשאוכלין כבר מהקערה, ולכן כתבו הרמב"ם בהלכה ו' שמדבר בהלכות עיקר הסעודה עצמה וכמו שהביא הרמב"ם בהלכה זו את שאר ההלכות הנוגעות לעיקר הסעודה כמו אין משיחין בסעודה, ואין מסתכלין בפני האוכל. וממילא יוצא שהרמב"ם והמאירי שניהם סוברים שדינו של רב טעמו משום דרך ארץ והבוצע יכול למחול על כבודו ולהתיר לשאר המסובין לטעום לפניו וזוהי כונת הברייתא "הבוצע הוא פושט ידו תחלה ואם בא לחלוק כבוד לרבו וכו' הרשות בידו". מאידך, נראה מהרא"ש ותלמידי רבינו יונה שדינו של רב הוא איסור גמור מדיני ברכות ולא רק מדין דרך ארץ. עי' ברא"ש שם (סי' ט"ו) ותר"י (לד: בדפי הרי"ף ד"ה אין) שהקשו על דינו של רב מגמ' פסחים (קו.) דאיתא שם,

רב אשי איקלע למחזא אמרו ליה ליקדיש לן מר קידושא רבה אמר מכדי כל הברכות כולן בפה"ג אמרי ברישא אמר בפה"ג ואגיג ביה [פירשב"ם האריך בו לדעת אם יסרהב אחד מהם לשתות ובכך יבין דבורא פרי הגפן רגילין לומר ותו לא] חזייה לההוא סבא דגחין ושתי וכו'.

והקשו תר"י, וז"ל, "וכיון דקיימא לן דצריך שיטעום המברך תחלה היאך היה שותה הסבא קודם שישתה המברך?" ותירצו, וז"ל הרא"ש,

ועוד יש לחלק בין המוציא לקידוש דאמרי' בפ' ראווה ב"ד (ר"ה כט:) לא יפרוס אדם פרוסה לאורחים אא"כ אוכל עמהם הלכך יש לו לטעום קודם אבל קידוש יכול להוציא אע"פ שיצא כבר הלכך אין צריך לטעום כלום. ולכאורה רצה לומר דבגמ' פסחים איירי בברכת המצוה (קידוש) שיכול להוציא חבירו אפי' אם יצא כבר ואינו שותה עכשיו כלום וממילא פשוט שהמסובין יכולים לשתות קודם המברך, משא"כ בגמ' ברכות דאיירי בברכת הנהנין (על הפת) דאין המברך יכול להוציא האחרים אא"כ הוא נהנה עמהם. ממילא אסור למסובין לטעום קודם המברך דאם יעשו כן נמצא שעדיין לא נהנה המברך, וא"כ עדיין לא יצאו בברכתו כי ההיתר אכילה לא חל עד שהמברך יטעום. ומזה מוכח בהדיא שלדעת הרא"ש ותר"י דין זה איסור גמור הוא בהלכות ברכות ולכאורה לא מהני ביה מחילה שאין זה תלוי בכבוד הבוצע בכלל אלא דין הוא שאין יוצאים בברכתו ואין ברכתו מתיר להם לאכול עד שיטעום הוא תחלה. [5]

ולדעת הרמב"ם והמאירי דמהני מחילה לכאורה צריכים לומר דהוא דאמרי' לא יפרוס אדם פרוסה לאורחין אא"כ אוכל עמהם לא בעינן דוקא שיאכל המברך קודם אלא כל שרוצה לצאת בברכתו ונהנה "עמהם" (כלשון

הגמ') סגי בהכי. וכן הוא לשון הרמב"ם בהל' ברכות (א:י) "חויך מברכת ההנייה שאין בה מצוה שאינו מברך לאחרים אלא אם כן נהנה עמהן. וממילא אם הבוצע מוחל, לא איכפת לך אם המסובין טועמין קודם שהרי מ"מ הוא אוכל ונהנה עמהם. אלא דעדיין צ"ע ממש"כ תר"י (ד"ה ואם), וז"ל, כלומר אם אחר שבצע נותן ממה שבוצע למי שגדול ממנו בחכמה ונותן להם רשות שיאכלו תחלה הרשות בידו אבל לשאר בני אדם שאינם גדולים ממנו יכול לתת לפניהם ממה שבצע אבל אינו נותן להם רשות שיאכלו תחלה שאין להם לאכול פת עד שיאכל הוא תחלה.

הרי מבואר להדיא דס"ל דמותר ליתן רשות לגדול הימנו לאכול תחלה וא"כ ע"כ שאין זה דין בהלכות ברכות אלא דין מדיני דרך ארץ. אלא דא"כ עדיין קשה למה אינו יכול ליתן רשות לבני אדם שאינם גדולים ממנו לאכול תחלה? וממה נפשך, אם האיסור הוא מדיני ברכות א"כ גם לגדולים ממנו אינו יכול למחול ואם מדיני דרך ארץ הוא, אפי' לקטנים יכול למחול?

ונראה לבאר דע"כ ס"ל לתר"י דדינו של רב הוא מדיני דרך ארץ אשר על כן מותר ליתן רשות לגדול לאכול תחלה. וא"כ לא ס"ל כמו שתירץ הרא"ש לעיל לחלק בין ברכת המצוה לברכת הנהנין אלא ס"ל לתר"י דבשניהם יכול ליתן רשות לאחר לאכול תחלה. ומדויק לפי"ז לשונם שכתבו "ויש מתרצים בענין אחר שאין לדמות המוציא לקידוש וכו'" ומשמע דאחרים תירצו כן וליה לא ס"ל, אלא ס"ל כתירוץ אחר שכתבו שם בשם הירושלמי "שלא אמרו שאין המסובים רשאים לטעום עד שיטעום המברך אלא כשאין לכל אחד ואחד ככרו בידו אבל אם יש לכל אחד ואחד ככרו בידו יכולין לטעום אחר שיסיים מלומר הברכה" ומשמע דדינו של רב הוא משום דרך ארץ וכבוד הבוצע שהוא הגדול או הבעה"ב ומשו"ה כשיש לכל אחד ככרו בידו וא"צ לככרו של הבוצע ממילא אין שום טעם ונימוס מדין דרך ארץ להמתין לו. דאם טעמו של רב הוא משום שאין יוצאין בברכת הבוצע עד שיהנה הוא תחלה א"כ אין סברא לחלק בין יש לכל אחד ככרו בידו או לא, וע"כ כנ"ל.

והא דס"ל לתר"י דאינו יכול למחול למי שאינו גדול ממנו לטעום תחלה ע"כ אין זה משום דינו של רב דבזה הלא מהני מחילה כנ"ל. אלא נראה דבכה"ג טעם האיסור הוא מדין אחר המבואר במס' דרך ארץ רבה (ריש פ"י) דאיתא שם שנים שהיו יושבין על שלחן אחד הגדול שבהן שולח יד תחלה ואחר כן הקטן ואם שלח הקטן הרי זה גרגרן. הרי מפורש דאסור לקטן לאכול תחלה משום דחשוב כגרגרן וא"כ אין זה תלוי בדעתו של הבוצע שאפילו אם הבוצע מוחל על כבודו, מ"מ אסור לקטן מצד עצמו לעשות מעשה גרגרן ולאכול תחלה. משא"כ בגדול בחכמה שאם הבוצע מוחל על כבודו הרי הגדול יכול לאכול תחלה ואינו חשוב גרגרן וממילא שפיר כתבו תלמידי רבינו יונה שהבוצע יכול ליתן רשות לגדול ממנו לאכול תחלה אבל לשאר בני אדם שאינם גדולים ממנו אינו נותן להם רשות לאכול תחלה דקטן האוכל בתחלה חשוב גרגרן וכמו שנתבאר.

-
- [1] עיי"ש בשו"ע (שם ס' י"ד) "אם המסובים רבים גדול שבכלם בוצע ואם יש עמהם בע"ה הוא בוצע." וכן כתב הטור (סי' קס"ז) והרמב"ם (הל' ברכות ז:ב) והתוס' (ברכות מו. ד"ה לא).
 - [2] שתי ההבנות האלו מובאים בתוס' (ד"ה אין).
 - [3] העירני לזה הבחור שמחה וויליג נ"י.
 - [4] וכן פירש הכס"מ דלפי הרמב"ם דין הברייתא הוא אותו הדין שחידש רב ועיי"ש שהוכיח כן מטעם אחר.
 - [5] שוב מצאתי להגר"י קמנצקי זצ"ל בספרו אמת ליעקב על מס' ברכות (מז). שדייק כן מדברי תר"י והרא"ש, אלא שהסביר באופן אחר שאם המסובין יטעמו קודם הבוצע חיישינן שמא לא יטעום הבוצע בכלל וממילא לא יצאו בברכתו. ולפי"ז לו יצוייר שידוע לך שבדאי יטעום הבוצע אין כאן איסור לאחרים לטעום קודם לו. משא"כ להסבר דידן יהא אסור שעדיין לא חל היתר האכילה למסובין עד לאחר שיטעום הבוצע ויהנה.